

UZOQ TARIXGA EGA BO'LGAN QORAQALPOQ MUSIQA MADANIYATINING BEBAHO XAZINASI

*Adilbek Temirbaev*¹

Annotasiya: Mazkur maqolada Qoraqalpoq musiqa merosini sayqal topishida katta hissa qo'shgan Qoraqalpog'iston Davlat madhiyasi musiqa muallifi, O'zbekiston va Qoraqalpog'istonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi, Qoraqalpog'iston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi raisi, atoqli qoraqalpoq kompozitori Najimmaddin Muxammaddinovning fidokorona xizmatlari xususida so'z yuritilgan. Ohang va sadolar orqali insonga ruhiy ozuqa beradigan kuy va qo'shiqlarning yaratilishi bilan bog'liq vazifalar, bastakorlik faoliyatining mashaqqati hamda mas'uliyati haqida to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, Qoraqalpoq musiqalarining tarixi va rivojlanish jarayonlari to'g'risida ham aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek va qoraqalpoq, opera, balet, xor, bastakor, kompozitor, uslub, an'ana, madaniyat, musiqa, ijod, professional, asar.

Barchamizga ma'lumki, ajdodlarimiz musiqaning insonlarda yuksak didni shakllantirishdagi hissasi beqiyosligini ta'kidlashgan. Kishi ruhiyatini ko'tarib, nafosat olamiga olib kirishini, inson shaxsini kamol toptirib, olijanob insoniy fazilatlarini tarbiyalashdagi ahamiyatini yuqori baholashgan. Demak, musiqa madaniyatimizning tarixi ancha buyuk, ildizlari naqadar chuqur ekanligi o'z-o'zidan ayon bo'lmoqda. Bu esa o'z navbatida, jahon musiqa madaniyatida o'zbek va qoraqalpoq musiqalarining tutgan o'rni hamda ahamiyati juda yuksakidan dalolat beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan ta'kidlanganidek, "Bizning havas qilsa arziydigan buyuk tariximiz bor. Havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor"².

Uzoq tarixga ega bo'lgan Qoraqalpog'iston Respublikasining musiqa madaniyati ham asrlar davomida xalqimizning bebaho xazinesi sifatida juda qadrlanib kelmoqda. Milliy musiqiy durdonalar, kuylar, ohanglar xalqimizni ma'naviy barkamol bo'lishga o'rgatib, ezgu ishlarni amalga oshirishga undamoqda. Muhtaram Prezidentimiz ham "Qoraqalpoq diyori o'zining dunyoda o'xshashi yo'q, betakror san'ati bilan barchamizni hayratga solib keladi"³, – deya ta'kidlab o'tgan. Filologiya fanlari doktori N.Dauqarayevning qayd etishicha: "Qoraqalpoq xalqi – o'zining qayg'uli kunlarida ham, quvonchli kunlarida ham qo'shiqsiz, soz-suhbatsiz, og'zaki poeziyasiz yashay olmaydi"⁴. "Necha ming yillardan beri insoniyat musiqaga, uning go'zal ohanglariga maftun bo'lib keladi, ustoz-shogird an'analari orqali ijrochilik mahoratlarini egallash borasida izlanishlar olib boradi"⁵.

¹ O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali o'qituvchisi

² Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning O'zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma'ruzasi // <http://uza.uz/>. – 03.08.2017.

³ Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – B. 488.

⁴ Nadirova A. Қарақалпақ музыка тарийхы. – Tashkent: "Sano-standart". 2018. – B. 384.

⁵ Toshmatov, Ergash. Dirijorlik: o'quv qo'llanma. / O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat instituti. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashrivoti, 2008. – B. 264.

Darvoqe, buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sinoning serqirra ilmiy merosida ham musiqa san'ati ancha muhim va salmoqli o'rin tutadi. "Ibn Sino o'zidan oldin o'tgan yunon faylasuflari Aristotel, Ptolomey, Evklid, shuningdek, Sharq olimlari Xorazmiy, Kindiy va Forobiy asarlarini ijodiy o'zlashtirib, musiqa ilmida mustaqil ta'limot yaratdi. Qo'yilgan masalalarning kengligi, yoritilishining chuqurligi nuqtai nazaridan o'z zamonida beqiyos bo'lgan Ibn Sino ta'limotining ahamiyati davr doirasi bilan cheklanmasdan, balki u Sharq va G'arb musiqasining keyingi rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi"⁶.

Shu o'rinda aytish joizki, ajib ohang va go'zal sadolar orqali insonga ruhiy ozuqa beradigan kuy va qo'shiqlarning yaratilishi esa bastakorlik faoliyati bilan bog'liq jarayon hisoblanadi. Demak, musiqa yaratuvchilari, ya'ni bastakorlarning ijodiyoti xalq ma'naviyati, madaniyati, tarixi, an'ana, qadriyatlarini haqida mukammal ma'lumotni taqdim etadigan axborot manbai vazifasini ham o'taydi. Bastakorlik ijodiyotining mahsuli, xalqning ma'naviy dunyosini zamonasiga mutanosib holda aks ettirib, yana xalqqa taqdim etishga qaratilgan bo'ladi. Atoqli maqomshunos olim Isxoq Rajabovning bergan ta'rifiga qaraganda, "bastakor so'zi tojikcha ("basta" bog'langan, "kor" ish, ishlovchi ma'nolarida) kuyni tashkil etadigan unsurlarni bir-biriga bog'lovchi – demakdir. Hozirda "kompozitor" (kompozitsiya etuvchi, kuy yaratuvchi) ma'nosida ishlatiladi"⁷. Darhaqiqat, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy bastakorlik ijodiyoti shakllanish bosqichiga kirgan. O'sha davrlarda musiqali dramalar, kichik simfonik asarlar, kamer asarlarni yaratish jarayonlari boshlangan. Xususan, 1970 – 1990-yillarga kelib opera, opatoriya, simfoniya, sonata kabi yirik janrlardagi asarlarning ilk tajribalari paydo bo'lgan.

⁶Madrimov B.X. O'zbek musiqa tarixi. – Toshkent: 2016. –B.121.

⁷Rajabov I.R. Maqomlar. T.: San'at nashriyoti. 2006-yil. – B. 25.

⁸Ibrohimov O. "El ardog'idagi san'atkor" O'zbekiston adabiyoti va san'ati gazetasi, 2022-yil, 9-sentyabr, 31-son.

tovushlar yordamida o‘z ifodasini topgan. U fikr va g‘oyalarni ifodalashda musiqiy jumla va usullardan samarali foydalanib o‘ziga xos uslub yaratgan. Kompozitor ijodidagi u yoki bu ohang musiqiy jumalarning har biri alohida tuzilish kasb etishi uning uslub yaratishdagi katta mahorat egasi ekanligidan dalolatdir. Xususan, opera va balet kabi murakkab musiqa yo‘nalishida qoraqalpoq milliy dostonlari, kuylari va qo‘shiqlarini, raqslarini birlashtirib katta asarlar, simfonik poema va romanslar yaratish ancha mashaqqatli va juda mas‘uliyatli vazifa hisoblanadi.

“N.Muxammeddinovning “Guloyim” operasini yaratilishida Qurbonboy jirov Tajiboyev kuylagan “Qirqqiz” dostoni asos bo‘lgan. Men ushbu doston asosida libretto yaratar ekanman, operada voqealarni jirov qo‘biz bilan kuylashini chin yuragimdan his qildim va qoraqalpoq xalqining jirov kuylari opera ichida yangrashini juda istadim. Shu tariqa “Guloyim” operasi paydo bo‘ldi va bu “Guloyim” milliy etno operasida birinchi marta qo‘biz asbobida kuylagan jirov ovozi opera san‘atiga olib kirishi natijasida dunyoviy musiqa sayqali – operaning tarkibiga milliy qoraqalpoq musiqa asbobi bo‘lgan qo‘bizni olib kirib, etno operaning yuzaga chiqishiga zamin yaratdi”⁹.

Shu o‘rinda, shoir va kompozitorning o‘zaro ijodiy hamkorligi adabiyot va san‘atda bitmas-tuganmas milliy va ma‘naviy xazina yaratilganini ham e‘tirof etish joizdir. N.Muxammeddinov “Ajiniyoz” operasini yaratishda qoraqalpoq xalqining mashhur shoiri O‘zbekiston Qahramoni Ibroyim Yusupov bilan juda yaqin ijodiy hamkorlikni amalga oshirgan. Bu mukammal sahna asari 2019-yilda Berdaq nomidagi qoraqalpoq davlat akademik musiqali teatri sahnasiga qo‘yildi va yuksak e‘tiroflarga loyiq ko‘rildi.

O‘zbekiston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi raisi R. Abdullayev: “Bugun nihoyatda xursandman. Chunki bu operadan keyin teatrdagi katta bayram bulib ketdi. Bu qoraqalpoq sahnasiga katta tuhfa buldiki, bu operaning yaratilishi bu millatning baxti, millat uchun katta bayram bo‘ldi”¹⁰, – deya ta‘kidlaydi.

O‘rni kelganda aytish lozimki, “O‘zbekiston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori¹¹ imzolangan. Ushbu huquqiy hujjatda O‘zbekiston Bastakorlar uyushmasi faollar kengashi tomonidan bildirilgan taklif asosida Uyushma O‘zbekiston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi etib o‘zgartirilgan va uning asosiy vazifalari belgilab berilgan. Uyushma faoliyatida mamlakatimizning madaniy va ijtimoiy hayotida faol ishtirok etish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni asrab-avaylash, musiqiy ta‘lim-tarbiya sohasini takomillashtirish, davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlar, ijodiy uyushmalar va boshqa tashkilotlar bilan yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘yish masalalari alohida o‘rin egallashi zarurligiga urg‘u berilgan. Shuningdek, xalqimizning estetik talab va ehtiyojlarini har tomonlama hisobga olib, zamonaviy ruhdagi badiiy yuksak asarlar yaratish, yosh kompozitor, bastakor va musiqashunoslar, barcha ijrochilarning ijod bilan samarali shug‘ullanishlari uchun imkoniyat va sharoitlarni kengaytirish, katta musiqiy asarlar, jumladan, opera, simfoniya, konsert va oratoriya kabi mumtoz janrlar rivojiga alohida e‘tibor qaratish nazarda tutilgan.

Kompozitor ijodiy faoliyati davomida O‘zbekiston Qahramoni I.Yusupov, T.Qabulov, X.Dauletnazarov, G.Dauletova, A.Uteniyazova, I.Mirzo, J.Jabborov kabi ko‘plab xalq ardog‘idagi shoirlar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishga erishdi. El xizmatida kamarbasta iqtidor egalarini, komil farzandlar o‘stirib, munosib shogirtlar tarbiyalagan ustoz murabbiylarni xalqimiz orasida azim daryoga o‘xshatishadi. N.Muxammeddinov musiqaning yetti pardasi orasida yetti ming olam sehri borligini, pardalardagi qochirimlar nola-yu iztiroblardan, sadoqatdan, mehru muhabbatdan so‘ylashini ilg‘ay

⁹Annaklicheva G. “Qoraqalpoq musiqa san‘atining sardori”. Yangi O‘zbekiston gazetasi, 2022-yil. 17-avgust, 166-son.

¹⁰Abdullayev R. “Qoraqalpoq musiqa san‘atining sardori”. Yangi O‘zbekiston gazetasi, 2022-yil. 17-avgust, 166-son.

¹¹“O‘zbekiston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Toshkent shahri, 2017-yil 15-avgust.

olgan va musiqaga mehrini bag'ishlagan. Endi, shu o'rinda, uning "Ayjamal" baleti haqida fikr yuritadigan bo'lsak, balet liberettosini T.Xujasov yozgan. Baletda qoraqalpoq milliy raqsi, qiz-yigitlarning harakatlari milliylik ruhi bilan sug'orilgan bo'lib, oradan yillar o'tsa ham asarning sahnaviy talqini o'z urnini yo'qotmagan. Balet O'zbekiston xalq artisti X.Sharipov tomonidan qayta sahnalashtirilgan.

N.Muxammeddinovning har bir asarida milliy kuylarimiz nafasi ufurib turadi. Ayniqsa, uning Vatan madhini kuylovchi asarlarini tinglar ekansiz, shu yurtga bo'lgan mehr-muhabbatingiz tobora oshib borishi shubhasiz. Masalan, uning "Baxtim Amu jag'asi", "Keng dala", "Yashayver Orolim Mo'ynog'im Mo'ynoq", "O'zbek bilan qoraqalpoq qon-qardosh" kabi asarlarini tilga olish lozimdir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, xalqimizning ardoqli farzandi, musiqa ilmining yirik namoyandasi N.Muxammeddinovning hayoti va faoliyatini, qolaversa, o'zining yaratgan bebaho asarlaridan noyob ma'naviy xazinasini o'rganish, undan ma'naviy oziqa olish, qo'shgan katta hissasini tadqiq etish, yuksak marralarni ko'zlagan talaba-yoshlar hamda san'atni, musiqani qadrlagan har bir odam uchun ham juda muhimdir. Uning asarlari o'ziga xos rang-barang yangiliklarga ega bo'lib, kishini hayratga soladi. Kompozitorning ijodi, milliy kuylari, operalari, musiqali dramalari, kantatatasi, romanslari o'zbek va qoraqalpoq musiqashunosligida ilmiy tadqiqot ishlariga sabab bo'lsa ajab emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning O'zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma'ruzasi // <http://uza.uz/>. – 03.08.2017.
2. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – B. 488.
3. Nadirova A. Қазақалпақ музыка тарийхы. – Tashkent: "Sano-standart". 2018. – B. 384.
4. Toshmatov, Ergash. Dirijorlik: o'quv qo'llanma. / O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat instituti. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashrivoti, 2008. – B. 264.
5. Madrimov B.X. O'zbek musiqasi tarixi. – Toshkent: 2016. – B.121.
6. Rajabov I.R. Maqomlar. T.: San'at nashriyoti. 2006-yil. – B. 25.
7. Ibrohimov O. "El ardog'idagi san'atkor" O'zbekiston adabiyoti va san'ati gazetasi, 2022-yil, 9-sentyabr, 31-son.
8. Annaklicheva G. "Qoraqalpoq musiqasi san'atining sardori". Yangi O'zbekiston gazetasi, 2022-yil. 17-avgust, 166-son.
9. Abdullayev R. "Qoraqalpoq musiqasi san'atining sardori". Yangi O'zbekiston gazetasi, 2022-yil. 17-avgust, 166-son.
10. "O'zbekiston kompozitorlari va bastakorlari uyushmasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Toshkent shahri, 2017-yil 15-avgust.

